

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ ОЛЕСЯ УЛЬЯНЕНКА «ЖІНКА ЙОГО МРІЙ»

Анотація. У статті досліджуються літературно-художні антропоніми роману «Жінка його мрії» Олеса Ульяненка. Подається опис власних назв героїв, їх функціонально-стилістичне навантаження, виражальні можливості, характеристичний потенціал.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, прізвисько, апелятив, персонаж, депотат.

Про творчість Олеса Ульяненка останнім часом багато пишуть. Його проза «жорстка, безкомпромісна, пройнята шаленим ритмом» [7]. Прозу Ульяненка варто відчитувати і в контексті соціального, як це робили критики Михайло Бриних і Роксана Харчук, і в контексті психоаналітичного, як писала про його прозу Ніла Зборовська. О. Ульяненка відносять до письменників-неотрадиціоналістів (Т. Гундорова), В. Єшкілев називає його майстром «чорнушної прози», Р. Харчук – неомодерністом, А. Лобановська – «новим реалістом». А. Лобановська додає: «Реалізм Олеса Ульяненка – він насправді долає межі напряму. На відміну, скажімо, від Жадана, який просто «вистьобує» урбаністичні сюжети, іронія перехльостує за край, жакливі події перелічуються на рівні анекдоту, Олесь Ульяненко ставиться до своїх персонажів серйозно – це не якісь вам картонні клоуни, обкурені драпом – це люди цілком об'ємні, вони весь час скоюють якісь злочини, але психологічний аналіз ситуацій доводить неминучість цих подій... в Ульяненка відсутній той іронічний стиль, що робив жакливе вже не таким жакливим – елементи такої іронії присутні в прозі Ю. Андруховича та С. Жадана, проте в Ульяненка все виглядає надто серйозно» [7]. У своїх творах останніх років Ульяненко, за власним зізнанням, намагався «схрестити легкий жанр із жорстким».

Мета нашої статті – дослідити літературно-художні антропоніми (надалі ЛХА) скандального роману О. Ульяненка «Жінка його мрії». Наше завдання – описати літературно-художні антропоніми роману, з'ясувати їх конотативне та функціональне наповнення, виявити особливості постмодерністського впливу на їх творення.

Романний текст О. Ульяненка розраховує на адекватне сприйняття, незважаючи на чисельні спроби заборони його друкувати. «Цьому творові вдається по-хорошому здивувати читача, чи то – вкотре долучити його до процесу, що можна умовно позначити, як «читання Ульяненка» [6]. Автор змальовує світ, що розпадається на очах, і стає предметом художнього осмислення. Світ нинішнього існування, сьогочасних українських (київських) реалій творить подієву вісь «Жінки його мрії». Це виразно потворне спідне-обличчя кількох прошарків суспільства: колись бандитсько-скомпонованих, а нині що висотує

рештки насолоди з колишньої величі; чи то капіталістично-неминучих [6]. Враховуючи те, що у персонажів Ульяненка були реальні прототипи, принаймні він згадував про їх існування, «конспіраційна» версія є логічною. В одному з інтерв'ю О. Ульяненко підмітив, що прототипи є: «У головних героїв, але вони вже давно не працюють в органах. Взагалі багато реальних речей. Дещо домислене, тому що я робив містичний трилер про майбутнє порожнє місто...» [5, с. 210].

«Жінка його мрії» – це містичний трилер про наше сучасне життя: з сильними емоціями, стильними персонажами, ефектними епізодами та непередбаченими поворотами сюжету. Але головним багатством роману, як завжди, є персонажі. О. Ульяненко творить назви персонажів за зразком реальної антропонімії, використовує емоційно збалансовані ЛХА.

З реальної антропонімії автор запозичив низку імен. Його герої називаються звичними іменами: *Володя, Клим, Семен, Костя, Марія, Ліза, Руслан*. Трапляються імена, які не відповідають нашій антропосистемі: *Лінда* (телеведуча, родом «з маленького приміського села») – ім'я англійського походження; *Іва* – походить від російського апелятива *іва* (верба), що означає «кущ або дерево з гнучкими гілками й вузькими листками» [8, с. 204]. *Іва* (верба) – символ сонця і весни, дерево жіночої магії, тому не випадково героїня заворожує, заманує чоловіків. Автор пише про лейтенанта: «Він наче бачив заточене срібне лезо скальпеля. Пори відкриваються, розпускаючись квітами, тисячами квітів, неймовірних квітів, з чудесними запахами, а потім повзуть тіні: маленькі голі чоловічки твого сумління витанцьовують на антресолях канкан. Так він дивився на Іву... Так він дивився на жінку, яку не чекав, а вона виникла з банального паскудного вечора... прийшла саме в таку пору, що вже нічого не хочеться...». Один з персонажів згадує про ім'я дівчини: «Дивне... Дайте згадаю... На дерево схоже, красиве таке... Аби у мене була донька, то я б назвав її саме так, що дівчину... Ось, є... Іва». Лейтенант, який закохався в Іву, «знав, що вона не повія, а просто паскудне мишення» з очима «кольору теплої вишні». Японці вважають вербу деревом смутку, а героїня несе смуток, горе, смерть.

На склад та особливості функціонування ЛХА має вплив мода. Все частішим стає вживання цілого ряду імен, запозичених з європейських іменників.

На літературно-художньому антропоніміконі О. Ульяненко також позначився глобалізаційний вплив. Автор часто замінює українські імена персонажів чужомовними: *Марі* – *Марія* («Марія там? – швидше сам собі сказав напарник, аніж запитав... Марі, – поправив його лейтенант, когось намацав очима»), *Нік* («Мене звати Ніком, – сказав новенький»), *Тутсі* (так називалася героїня кінокомедії «Милашка» Сідні Поллака, а також народ в центральній Африці), *Бібі* («крихітка Бібі завжди вгашений. Він чіплявся до якогось натурала... Бібі походив з багатой родини і з дитинства любив одягати жіночі шмотки»).

Ми зафіксували деякі експресивно-оцінні ЛХА: *Люська, Ларік, Борь, Масяня, Русько*. Деякі із них передають негативну конотацію, звичайно, не без впливу російської мови. Здрібніло-пестливою конотацією наділені ЛХА *Русланчик, Магрібчик* через вживання суфікса –чик, але позитивних емоцій, наприклад, ласкавості вони не несуть, бо так звертаються до героїв-невдах убивці, показуючи свою зверхність, силу перед маленькою жертвою у пастці. Тому ці ЛХА набувають негативної емоційної експресії.

Головний герой роману – офіцер спецслужб – після самогубства дружини займається втіленням найрізноманітніших сексуальних фантазій. Прізвище майора залишається для нас таємницею. На багатьох сторінках роману цей герой названий займенником *Він* («Він дозволив собі... *Він* так і лишився все життя у її розумінні «*він*», без імені, з купами нагород, з купами посад, і ще більшими шаленими грошима. Але це його не злило, навіть не бісило, навіть не займало»). Автор називає його *Миколою Павловичем* устами слідчого, і то вже десь на 85 сторінці роману. Пор.: «Миколо Павловичу, чому ви називаєте себе генералом? І люди ваші, і ваша прислуга називають вас генералом. Але наскільки мені відомо, то у вас чин майора... І... у відставці...». ЛХА *Микола Павлович* – двокомпонентний, складається з імені та імені по батькові. Так називали людей, посада яких вимагала такого найменування, зокрема представників соціальної вершини суспільства. Ульяненків ЛХА промовистий. Ім'я *Микола* у перекладі з грецької мови означає «переможець народів» [13, с. 229], по батькові *Павлович* – від імені Павло, що у перекладі з латинської мови означає «малий» [13, с. 278]. Повна розшифровка ЛХА – *переможець народів малих*, що є натяком на пристрасть майора до малолітніх цнотливих повій, пропонованих батьками. Саме він створює для їхнього пошуку гурт людей, Лінду, зокрема.

Героїня *Лада* – дружина майора. Її ім'я походить від давньоруського апелятива «*лада* – *люба, мила, кохана*. Лада – язичеська богиня шлюбу й кохання» [10, с. 150]. Лада – «велика давньоукраїнська богиня весни» [9, с. 154]. Не випадково перша зустріч з Ладодо відбулася навесні («Лада врятувала його того березневого дня, щоб заманити у пастку»). Сам герой зізнається, що для нього Лада «невід'ємно стояла крмовим щасливим згустком», вона була провідним

маяком у якесть інше, наступне життя», хоча «сама її поява у його житті опускала його на дно світу. Лада відтіняла його, як щось потворне – ще потворніше», «сама такою була Лада, що несла заборонене». Ономасти Ю. Карпенко та Л. Белей відносять це ім'я до «штучного творення слов'янського язичницького пантеону» [1, с. 14; 4, с. 162]. Лада вміла керувати, управляти чоловіком та й багатьма іншими, не випадково її ім'я – «розмовний відповідник до повного імені Владислава та до усічення Влада» [15, с. 392]. Майор про Ладу каже: «...що саме зараз вона є володаркою становища», «він спіткнувся об щось тверде у її характері», «він побачив у її очах безодню старості, як старий гріх», «вона пила з мене соки». Капітан Величко називає її «Великосвітською шльондрою», «де Лада не з'являлася, з ким не водилася, там наче напалом проходилося... Випалена земля... Люди божеволіли... Та візьми майора... Сильний мужик... А й у того кришу підірвало...».

ЛХА *Величко* належить капітанові, який входить у спецпідрозділ по розслідуваннях особливого призначення. У тексті роману фігурують тільки дві форми називання: *Величко* (називання за прізвищем) та апелятив *капітан* (називання за чином). Капітан – «підарок з президентської свити» – веде гомосексуальні ігри з сином Лади, здійснює ряд вбивств. Прізвище Величко походить від «давньослов'янського чоловічого здрібніло-пестливого імені *Величко*» [16, с. 114], що утворилось «від прикметника *великий* на зріст за допомогою субстантивуючого форманта –ко або безпосередньо від прикметника здрібнілості *величкий*» [15, с. 95]. І майор, і капітан – представники «вищого світу», тобто *великі* люди. На це вказує не тільки чин героя, але й манера вести себе, говорити: «Капітан Величко сидів на кріслі, з прямо тобі монументальним обличчям. Сама мужність. Витонченість. Капітан – «вічно скептичний і невірющий цинік» – багато разів порушував закон, скоював злочини, вів аморальний спосіб життя, не усвідомлюючи, що хоч яким би ти був *великим*, слід пам'ятати про біблійні заповіді.

«Прозектора називали *Стасом Вінницьким*». ЛХА *Стас Вінницький* складається з прізвища та імені, де прізвище від топоніма Вінниця, ім'я Стас – коротка форма імені Станіслав. Лейтенант каже про Стаса: «Це той, що командує жмурами?». Ніякої розшифровки цього ЛХА не знаходимо.

Такі двокомпонентні форми називання трапляються ще, але дуже рідко. Напр.: *Костя Шульженко, Микола, Василь, Льоша, Федя Лапиши* (ім'я + прізвище), *Клавдія Олексіївна* («огрядна сутенерша Клава»), *Олексій Панкратович* (ім'я + ім'я по батькові). Ці ЛХА виконують називну функцію.

Є у романі тексту й трикомпонентна форма називання: *Пікабов Сергій Миколаєвич*, якого лейтенант назвав *Пікаб Семен Павлович*. Прізвище *Пікаб* асоціюється з апелятивом *пікап* – «невеликий автомобіль, звичайно з відкритим кузовом, в якому перевозять вантажі й пасажирів» [3, с. 971]. З тексту роману дізнаємося про Пікабова: «І дійсно, той, хто говорив,

– гортанним, трохи дитячим голосом, так, немов хтось змішав два голоси, підлітковий і дитячий, – виявився зовсім поруч і маленького зросту. Карлик у мініатюрному джинсовому костюмі».

Неабияку роль у досліджуваному романі, як і у романі «Сталінка», відіграють ЛХА-прізвиська. Семантика їх надзвичайно прозора в межах певного соціуму. Прізвиськами іменуються декласовані елементи. Пор.: наркоман *Белла Банс* («За кілька метрів Белла Банс, він ще Костя Шульженко, проганяв по венах п'ять кубів найчистішого герича»). Його прізвисько, ймовірно, походить від назви заспокійливих ліків з трав беладони, що натякає на захоплення наркотиками («Патріархальний деспот прокидався вже після перших п'яти кубів. Надійшлив селюк усідався біля Белли відразу після перших п'яти кубів і канючив цілий день свою жертву, аж доти, доки Белла не заганяв останню восьмикубову дозу»). Відомо також, що Белла Банс – реальна особа, продюсер фільму «Таємниці заблукалих душ». А герой-наркоман і є душею, яка заблукала в реальному світі в наркотичному дурмані.

Бандит-бізнесмен *Цапа* («Це був кульгавий і кривоногий карлик, з довгими руками і непомірно широкими стопами. У ньому він упізнав колишнього пушера Цапу»). Його прізвисько утворене від апеятива *цап*. Так «у переносному, іронічному значенні кажуть про чоловіка з неприємним, фальшивим голосом; про бородатого або старого чоловіка» [3, с. 1578]. Текст це підтверджує: «Здавалося верещить не один чоловік, а цілий хор з десятками голосів». Форма Цапа означає бути «у вертикальному положенні; сторч; дибки» [3, с. 1578]. Цапа – «небезпечний і шкідливий фрукт, здохався з вуличними бандами, потім проліз у середній бізнес». Його «не вважають за людину», називають «виродком помийним», «тварюкою», «злобним пацюком», «уродом», «гномом». О. Ульяненко пише: «Обличчя, як у дорослого, з чорними круглими очима і гачкуватим носом. Такими, напевно, бувають середньовічні демони на малюнках». Напрошується асоціація: цап – чорт, демон.

Трансвестит *Магріб* («Сам Магріб, невисокий, майже центнеру ваги педік, рухався чарівно легко... якого біса його занесло до цього голубого кубла, до цього терміта з яйцевидною головою на чудернацьке прізвисько Магріб»). Прізвисько справді чудернацьке, адже до цього часу на арабській мові так називають Марокко. Магріб – молитва в ісламі, священний птах, а також батьківщина оригінальних культур, на його території (сучасний Туніс) існувала стародавня велична держава-місто Карфаген.

Хазяїн клубу «Золотий голуб» *Ламай* («Одягнений Ламай був зараз у шикарну сукню від «Версаче», і десь віддалено нагадував Ванессу Параді, тільки на чотири розміри більшу»). Прізвисько *Ламай* походить від дієслова *ламати*, що в переносному значенні – «рішуче відкидати що-небудь традиційне, установлене; руйнувати, знищувати // порушувати щось, не дотримуватися чого-небудь // порушувати звичайний

вигляд» [3, с. 605]. Всі ці характеристики дуже влучні, адже Ламай – гомосексуаліст. Цікаво, що саме так називається другий за популярністю пляж на Самуї.

Директор *Доля* («У них був спільний знайомий, свикосий вайлух, директор Доля»). Якщо директор, то від нього залежать долі багатьох людей.

Стрижений «малолітка» має прізвисько *Мотиль* («Мотиль сидів відкривши рота, і чим більше тривала тиша, тим більше западали очні яблука в його череп»). Прізвисько асоціюється з діалектом мотиль (метелик). Мотиль – це також «яскраво-червона личинка комара-дзвонарика, що є цінним кормом для риб» [3, с. 692]. Це підтверджує текст, адже Мотиль належав до «гурту малоліток у яскравих куртках, кросівках і голомозих». Варто зазначити, що Мотиль розказує про Топтуна і запевняє, що «це точняк не лажа».

«Кришовані ментами бандити» брати *Лапишини* – *Кривоноси* («Загалом вони купую нагадували добродушних неандертальців, до міри кмітливих і по мірі розумних. Всі брати були кривоносими. Їх так і називали – братани Кривоноси»), прізвисько отримали за зовнішнім виглядом. Прізвисько братів походить від сленгового *лапша*, що означає нісенітниця, брехня [11, с. 179].

На особливу увагу заслуговує ЛХА-прізвисько *Риба*. Воно належить «чолов'язі», котрий бачить майбутнє, може спрогнозувати події. Саме він розказує про Топтуна, як про того, «хто творить Божу волю». Герой сам називає себе таким прізвиськом. Пор.: «Почекай. Як тебе звати? – зовсім спокійно спитав лейтенант, підсовуючи пляшку і шматок задубілого біляша чолов'язі. – Рибою. – Слухай, Риба, розкажи нам, що ти знаєш про Топтуна?» З розмови видно, що Риба – богобоязна людина: («Ти розумний, повинен здогадатися сам, а решту Бог підкаже»; «Хто я такий, щоб проникнути у Божі замисли»). Ульяненко все розрахував правильно, адже такі мудрі речі може говорити глибоко віруюча людина, тому й назва у неї така: Риба, а риба – символ християнства. У романі «Сталінка» автор також створив вдалих ЛХА, мотивований іхтіономеном: *Йона Піскар'юв*. Вибір відповідних «рибних» ЛХА характерний також для романів Ю. Андруховича (*Йона Риб* («Перверзія»), *Полі-Карпо-вич*, *Карп Любанський*, *Сом Рахманський*, *Йона Риб* («Таємниця»), *Рибо-Вино-Кур* («Диявол ховається в сирі»)).

Вдалим, на наш погляд, є також ЛХА *Топтун*. «Так називають одного чоловіка молоді. Ну, ті, що нюхають клей, і ті, що круті, що нюхають кокаїн. Він ходить по людних місцях і розпитує про тих, кого хто образив... Але ніхто не пам'ятає його обличчя. Він щось шукає. І з'явився недавно. Він дужий і сильний...» Це містичний герой, який наказує винних. Лейтенант запитує: «Хто він: монстр, демон чи ще якась пакость?..» Риба називає його «напівангелом і напівчоловіком», він той, хто «втягує на світ демонів, щоб знищити». Назва Топтун походить від діє-

слова топтати, що означає «навмисно давити, м'яти, бити ногами, знищувати; виражати зневагу до чогонебудь» [3, с. 1462]. От він і топчеться (крутиться) на цьому просторі (сторінки роману) і наказує винних. У творах Ульяненка дуже сильний мотив відплати: за скоєний злочин рано чи пізно герой спокутуватиме свої гріхи. Відомо, що топтунами називають оперативно-пошукове управління, одну із найпотемніших служб МВС Росії. Ця команда виконує найрізноманітніші завдання. Видаючи себе за звичайних людей і часто без зброї, вони зобов'язані миттєво знайти і нейтралізувати підозрюваних у кримінальних злочинах. Топтун – таємний агент, шпигун [12]. Всі бояться Топтуна, хоча він наказує тільки винних. Перед лейтенантом Топтун

з'являється клубком світла («Щось білими блискучими крилами скинулося перед ним. І він побачив Топтуна... А Топтун наче летів над прольотами. Здавалося, а можливо, то і було правдою, кінчики його пальців тільки торкалися сходинок. Вся його велетенська, майже як у професійного боксера, постає рухалася легко, наче клубок світла. І лейтенанту було страшно»). Ось такий таємничий месник, творець Божої волі.

О. Ульяненко по-постмодерністськи називає своїх персонажів. Він, до речі, як і В. Кожелянко, вмів зібрати до купи і переплести власні назви різних держав і народів, використати в називанні давні символи і сучасні найменування та вкоренити їх на реальному ономастичному ґрунті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белей Л. Українські імена колись і тепер / Л. Белей. – Київ : Темпора, 2010. – 128 с.
2. Вегеш А. Виражальні можливості літературно-художнього антропонімікону роману «Сталінка» Олеса Ульяненка / А. Вегеш / Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 23. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – С. 47-50.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Карпенко Ю. Українська ментальність : палеолінгвістичне декодування / П / Бог // Ю. Карпенко. – Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – № 10. – 2003. – С. 162 – 171.
5. Куріна Акси́ня «Якщо з цієї ситуації не виплутаюся, буду просити політичного притулку» / Акси́ня Куріна / Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон Україна, 2011. – 376 с.
6. Куюмурджи Васи́лина <http://avtura.com/ua/book/120/reviews> (джерело: АРТвертеп).
7. Лобановська Анна Реквієм за незашореністю. Проза Олеса Ульяненка [postsriptum. http://www.day.kiev.ua/310204](http://www.day.kiev.ua/310204).
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов / [под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой]. – 16-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1984. – 797 с.
9. Плачинда Сергій. Словник давньоукраїнської міфології / Плачинда Сергій. – К.; Велес, 2007. – 240 с. – Серія: Культурна спадщина України.
10. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-ге вид., випр. – К. : Наукова думка, 2005. – 335 с.
11. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк ; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
12. Современный толковый словарь русского языка Ефремовой Т. Ф. www.efremova.info
13. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
14. Ульяненко О. С. Жінка його мрії / О. С. Ульяненко. – Харків: Треант, 2010. – 224 с.
15. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник / Чучка П. П. – Ужгород: Ліра, 2011. – 432 с.
16. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / Чучка Павло / [наук. ред. член-кор. НАН України В. В. Німчук]. – Львів : Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.

Anastasia Vehesh

Functioning of the proper names of the literary heroes in the novel “Woman of his dreams” by Oles Ulyanenko

Summary. The article researches the proper names of the literary heroes in the novel “Woman Of His Dreams” written by Oles Ulyanenko. It also presents the description of the proper names of the characters, their functional and stylistic abilities, expressive features, characteristic potential.

Key words: proper name of the literary hero, nickname, appellative, character, denotatum.

Одержано 15.02.2013 р.